

Accesul în arhive

GABRIELA HURMUZACHI

Interesul din ce în ce mai mare pentru a da răspunsuri și soluții realiste fenomenelor din societate a făcut și face simțită nevoia de informare. De aceea Arhivele, de când reprezintă „memoria” și „conștiința”¹ unui popor, a unui stat, au o necontestată importanță strâns legată de actualitate.

Din acest punct de vedere Arhivele pot furniza informații de prim ordin, sigure pentru problemele guvernării oricărei administrații publice și particulare și pot dezvălui realități istorice sau drumuri de urmat în orice segment al societății. De aceea, căutarea izvorului adevăratei cunoașteri și interpretări, a explicațiilor corecte a atras din nou atenția asupra calității organizării documentelor din depozitele Arhivelor de Stat sau Naționale, din depozitele altor administrații – academii, muzee, biblioteci, instituții de cercetare, ministere sau asimilate lor, organe locale ale executivului, instanțe ș.a.m.d. Gradul de organizare, potrivit unor acte normative, este relevant pentru valoarea și puterea lor de mărturie juridice și pentru utilitatea lor în multe alte zone de interes social.

Istoria cunoașterii dovedește că orice organizare statală a creat acte legate de viața oamenilor în societate. Din cele mai vechi timpuri complexitatea vieții sociale a determinat oamenii să acorde atenție, odată cu păstrarea acestor acte, folosirii lor pentru satisfacerea unor interese. Peste timp, actele probatorii legate de viața oamenilor au fost încredințate, tocmai pentru a li se asigura o utilitate îndelungată, unor instituții special întemeiate, respectiv, Arhivele Statului².

Accesul în depozitele de arhivă constituite de regi, împărați sau papi, de guvernatori provinciali sau preoți, de alți funcționari oficiali era un privilegiu și nu un drept³. Mănuitorii și păstrătorii actelor din arhive, indiferent de poziția socială de sclavi, liberi sau oameni liberi, aveau o slujbă de nivel înalt, investită cu mari res-

---

¹ În concepția internațională Arhivele sunt, juridic vorbind, în cazul celor eminate de la autoritățile legislative, executive și judecătorești, garanția drepturilor acestor autorități și, totodată, ale cetățenilor. Astfel, Arhivele devin „conștiința” națiunii. În același timp, informațiile pe care le conțin documentele de arhivă ajută la reconstituirea trecutului și la înțelegerea societății. Pentru acest motiv, Arhivele devin „memoria” națiunilor și reprezintă o importantă parte a moștenirii culturale. (I. Peter Sigmond, *Basic professional tasks of an archivist*, în *Studies. Proceedings of the first international colloquium on archival education and training*, Paris, 1988, p. 17–27). În literatura română de specialitate sunt de menționat studiile cuprinse în culegerea *Figuri de arhiviști*, București, 1971.

² În legătură cu această instituție și telurile urmărite prin ea, încă din vechime, de către chinezi, hitiți, egipteni, caldei, asirieni, mezi, perși, greci, romani ș.a., vezi George Potra, *Contribuțiuni la istoricul arhivelor românești*, în „Revista Arhivelor” VI (1944), nr. 1, p.1. Vezi și P. Gore, *Arhivele*, Ibidem, III (1924–1926), nr. 1–3, p. 8–20.

³ Vezi, de pildă, cum a fost îndemnat istoricul Vopiscus de către prefectul Romei, Iulius Tiberianus să scrie istoria împăratului Aurelian după cărțile scrise pe în din Biblioteca Ulpiana. (Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, 1970, p. 43).

ponsabilități, care se bucura de recunoașterea publică⁴. Deschiderea arhivelor însă pentru cercetătorii neoficiali este strâns legată de ideea de democrație apărută în secolul al IV-lea î.Chr. la Atena.

În Europa, orașele italiene medievale asigurau accesul publicului la folosirea Arhivelor încă din secolul al XIII-lea. În epoca Renașterii, arhivele devin izvor de informare pentru cei care căutau să inspire activitățile umane prin cunoașterea trecutului. Asemenea tezaure sunt încredințate spre administrare și utilizare celor mai proeminente personalități ale vremurilor.⁵

Ca și în statele vechi, regatul Ungariei, Poloniei sau Imperiul Otoman, pe teritoriul românesc au existat Arhive în bună regulă. Condițiile de păstrare ale Arhivelor din Brașov, Sibiu, Bistrița sunt o dovadă a folosirii documentelor în slujba cetățitorilor.⁶ Depunerea actelor la Conventul din Cluj sau la Capitlurile din Alba Iulia și Oradea demonstrează nu numai încrederea față de locurile de adevărită ca depozite sigure de păstrare, ci și ca instanță probatorie în caz de folosire. Încrisurile din cancelariile voievodale din Moldova și Țara Românească și depunerile de documente la mitropolii, mănăstiri și biserici de către domni, de alte instituții, de anumite comunități sau persoane particulare subliniază scopurile acțiunii: protejarea drepturilor, înlăturarea încercărilor de înșelăciune, garantarea dreptei judecăți, cunoașterea, la caz de trebuință, a pricinilor orașelor, moșilor, politicii și hotarelor țării și îndepărtarea pericolelor de pierderi ireparabile⁷. Or, fără acces la aceste „depozite arhivistice” nu s-ar fi putut acționa în nici una din direcțiile menționate.

Ar merita o analiză mai atentă chiar „arhiva la destinatar, în raport cu „accesul” și formula „ai carte ai parte” înregistrată de tradiția populară în legătură cu procedurile din instanțele desemnate de domni în cele două Principate Române pentru confirmarea sau anularea drepturilor invocate de părțile aflate în litigiu. Prefacerile înnoitoare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea au dus la dezvoltarea concepției cu privire la valoarea probatorie a documentelor. Cu toate că nu au un capitol anume pentru acces, Regulamentul Organic al Țării Românești (art. 351 și anexa Litera „A”) și Regulamentul Organic al Moldovei (art. 366, 410 și anexa Litera „D”), prevăzând înființarea Arhivei Statului pentru păstrarea „acturilor publice”, menționau și „îndemânarea aflării actelor”, cu alte cuvinte folosirea lor, care se va face la Curtea domnească.

⁴ M. Duchein, *Obstacles to the access, use and transfer of information from Archives: RAMP „Study, in General information programme and UNISIST”*, 83/WS/20, p. 2. Vezi și Vasile Manole, *Arhivele în Dacia română*, în „Revista Arhivelor”, anul XLVII (1980), vol. XXXII, nr. 2, p. 186-193.

⁵ Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, p. 224-228.

⁶ Fritz Sontag, Franz Zimmermann, în *Figuri de arhiviști*, p. 241-256; Gernot Nussbächer, *Albert Berger*, *ibidem*, p. 257-262; Idem, *Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius*, în „Revista Arhivelor”, VIII (1965), nr. 2, p. 169-180.

⁷ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D.A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 13; Const. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria III, tom. VII (1927), p. 2; Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 123. Ștefan Meteș, *Arhivele istorice românești din Budapesta*, în „Revista Arhivelor”, III (1936-1937) I, nr. 6-7, p. 50-62; *Istoricul Arhivelor Statului, 1831-1956, în Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831-1856*, București 1957, p. 19-21; Constantin Turcu, *Norme pentru organizarea cancelariei moldovenești în a II-a jumătate a secolului al XVIII-lea*, *ibidem*, p. 219-223; Gh. Ungureanu, *Contribuție la cunoașterea arhivelor moldovenești până la Regulamentul organic (1832)*, în „Revista Arhivelor”, III (1936-1937), nr. 6-7, p. 63-78; Tudor Mateescu, *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, *ibidem*, anul LI (1974), vol. XXXVI, nr. 1-2, p. 231; Tudor Mateescu Marcel Ciucă, *Arhiva generală a Țării Românești*, *ibidem*, anul LXII (1985), vol. XLVII, nr. 2, p. 213-222. Interesant este faptul că, pe lângă modul de acces prin obținerea de copii, se menționa și venitul pentru hrisov, jaloabă, carte domnească de isprăvnicie etc.

Aceasta înseamnă că acceptul de acces avea consistență în conștiința publică, iar numirea de oameni pricepuți în aprecierea valorilor administrative și culturale era pe măsura cerințelor vremii față de păstrarea și conservarea documentelor celor interesați⁸.

Reglementările ulterioare din anii 1853, 1862, 1863, 1864, 1869, enumerând uneori materiile din care era alcătuită „Arhiva”, condiționau activitatea diferiților conservatori funcționari și alți slujbași precum și a secțiilor de respectarea modului de cercetare, comunicare și expediere de copii de pe documentele din depozite⁹. Faptul că pentru comunicare trebuiau autorizări speciale indică un acces reglementat și probabil limitat, după categoria de utilizatori, instituție de stat sau persoane fizice¹⁰. Ceva mai precise sunt fixate răspunderile cu privire la satisfacerea cererilor ce se adresează arhivelor de „dregători și particulari”¹¹ în „Proiectul de lege pentru înființarea Arhivelor județene” din 1870.

Legea din 1925 pentru organizarea Arhivelor Statului se dovedește a fi modernă. Ea păstra actele publice și asigura accesul nelimitat prin art. 7 și 14. Pentru documentele depuse de persoanele și instituțiile particulare, Arhivele le respectau dreptul de proprietate asupra depozitelor, dar își rezervau facultatea ca, pe bază de convenție, să le utilizeze în studii și cercetări științifice¹². Modificările aduse de legea din 1932 nu ating cu nimic acest domeniu.

Legislația valabilă în perioada 1951–1989 și chiar până în prezent cuprinde atribuții exprese cu privire la folosirea sau valorificarea documentelor din depozitele Direcției Generale a Arhivelor Statului sau din Fondul Arhivistic Național. H.C.M. nr. 472/1951, în art. 4, litera „e” și „f”, stipulează organizarea folosirii documentelor în scopuri științifice și practice și în scopuri speciale a unora dintre materialele de arhivă de către persoanele particulare interesate sau instituțiile de stat și sociale, pe baza unor criterii ce se vor stabili prin decizia Ministerului Afacerilor Interne. Este limpede că prin ordine și regulamente sau norme interne, decizia ministerului devenea restrictivă, de la o etapă la alta, în măsura în care se aprecia că accesul aduce prejudicii intereselor de stat sau, prin despuiere, fondurilor și colecțiilor.

Realitatea este că nici acest H.C.M., nici decretul nr. 353/1957 privind crearea Fondului Arhivistic de Stat nu au înlăturat îndeosebi cel de al doilea pericol, deoarece acum este perioada când, sub pretextul unor cercetări și scrieri de istorii obiective se creează „Arhive” care ies de sub jurisdicția de stat (cum au fost cele ale fostelor C.C. al P.M.R.–P.C.R. și I.S.I.S.P.), prin scoaterea masivă de unități arhivistice din fonduri și colecții create organic de instituții de stat. Asemenea sustrageri au dăunat înțelegerii logice, corecte a sistemelor de organizare a materialului arhivistic, au eludat principiul integrității fondurilor și au micșorat valoarea acestor mase de documente precum și numărul cererilor de acces. La astfel de proceduri

⁸ Constantin Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor”, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 268–269; Maria Dogaru, *Vechi instrucțiuni arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova, 1832–1838)*, ibidem, IX (1966), nr. 1, p. 137–144. În legătură cu personalitățile culturii românești numite ca „arhivari ai statului” vezi *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 216–218 și, de asemenea, Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 79–80.

⁹ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 180–202.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 205–209.

s-au adăugat criterii politice cu privire la acces, care au determinat suficiente restricții și opinii negative cu privire la rolul Arhivelor Statului în domeniul cercetărilor teoretice și practice¹³.

Trecerea la Fondul Arhivistic Național, reglementat de Decretul nr. 472/1971 (și Legea patrimoniului Cultural Național), art. 30–34, aparent a lărgit mult folosirea documentelor de arhivă și prin urmare accesul, singurele limite fiind termenul de trecere a 30 de ani de la crearea lor și dispozițiile legale care reglementează secretul de stat.¹⁴

Chiar acest termen putea fi ocolit de conduceri având anumite responsabilități dacă erau cazuri justificate și se impunea consultarea înainte de expirarea lui. Decretul menționat s-ar fi înscris destul de aproape de recomandările Consiliului Internațional al Arhivelor, dacă n-ar fi intervenit unele entuziasme nejustificate stimulate de organisme politice și chiar științifice în redactarea unor norme interne deosebit de limitate cu privire la acces. Ordinul nr. 00545 din 1974 al Ministerului de Interne, care punea bazele existenței arhivei speciale și a scoaterii nejustificate a unui mare număr de documente din fonduri și colecții, a impus măsuri restrictive și în regulamentul sălilor de studii, poarta esențială a accesului la documente.

Revoluția din 1989 a adus însă orientarea rațională spre ceea ce arhivistica internațională a câștigat de la consemnarea celei de a doua conflagrații mondiale.

Accesul în arhive pe plan internațional după al doilea război mondial

Adunarea Generală a Națiunilor Unite a readus în prim plan drepturile omului¹⁵. Adoptând „Declarația universală a drepturilor omului”, în anul 1948, acest organism a enunțat dreptul la cercetare, „dreptul de a primi și de a căuta informații și idei”. UNESCO și organismul său specializat în materie de arhive, Consiliul Internațional al Arhivelor, încă de la debutul activității lor și-au însușit și au abordat principiul liberei circulații a informațiilor. Reuniunile ordinare și extraordinare patronate sau organizate¹⁶ au analizat legislațiile naționale cu privire la accesul în arhivele publice și private, au urmărit ca, pe temeiul înțelegerii evoluției istorice

¹³C. Timaru, *Aspecte actuale ale problemei Arhivelor din România*, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 1, p. 7–12. Există și opinia după care arhiviștii nu trebuie să se ocupe de valorificarea documentelor din arhive, acest privilegiu fiind rezervat institutelor de cercetări. Vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 106–108.

¹⁴Vezi „Buletinul oficial”, nr. 155 din 10 decembrie 1974 și, de asemenea, „Revista Arhivelor”, anul LII (1975), vol. XXXV, nr. 1.

¹⁵În ceea ce privește istoria accesului în arhivele europene și de pe alte continente de la *Contrat social* (1762) al lui Jean Jacques Rousseau și de la scrierile lui Voltaire, care revendicau dreptul și libertățile naturale ale omului la critică și la cunoaștere, de la legea din 7 Mésidor anul II (25 iunie 1794), din Franța, unde se proclama accesul liber și gratuit al oricărui cetățean în Arhivele aparținând națiunii și până la legislațiile pozitive din secolele XIX–XX din țările europene avansate, care admiteau criteriul liberei comunicări, cu anumite limite, vezi M. Duchein, *op. cit.*.

¹⁶Vezi, în special, lucrările Conferinței Națiunilor Unite de la Geneva dintre 25 martie și 21 aprilie 1948, precum și ale Congreselor Consiliului Internațional al Arhivelor de la Washington (1976). Londra (1980). Dintre documentele elaborate și publicate amintim: *Résolutions, recommandations et vœux du Congrès International extraordinaire des Archives*, Washington, 9–13 mai 1966, în „Archivum”, XVI, Paris, 1969, *Resolutions, recommandation et vœux du XVI-e Congrès International des Archives*, Madrid, 3–7 septembrie 1968, în „Archivum”, XVII, Paris, 1970, *Recommandations du 8-e Congrès International des Archives*, în „Archivum”, XXVI, München, 1979; *Recommandations du 9-e Congrès International des Archives*, în „Archivum” XXIX, München, 1982.

a cutumelor și a prevederilor legislative, să adopte și să transmită guvernelor și altor organisme competente recomandări referitoare la: a) înlăturarea obstacolelor cu privire la comunicarea documentelor; b) facilitarea utilizării arhivelor în scopul cercetării.

Rapoartele și recomandările Congreselor și Meselor Rotunde organizate de C.I.A., anchetele și studiile cu profil arhivistic efectuate de experți au asigurat ulterior fundamentarea unor studii RAMP deosebit de importante pentru abordarea problemelor accesului, în general, în arhive publice și particulare și obstacolele de ordin juridic și practic sau material¹⁷.

Recent, Congresul Internațional al Arhivelor de la Montréal a prilejuit Arhivelor Naționale din Quebec să elaboreze cea de a patra ediție revăzută și corectată a lucrării *Norme și proceduri arhivistice*¹⁸, larg popularizată în rândurile participanților. În capitolul „E”, intitulat „Difuzarea arhivelor”¹⁹, secțiunile 1–5, se ocupă în mod definit de bazele juridice ale accesului, regulile generale pentru aplicarea legii asupra accesului, practicile stabilite de Arhivele Naționale din Quebec în vederea accesului în arhivele publice și de origine privată, restricțiile pentru acces, primirea unei cereri de acces, regulile generale ale consultării arhivelor prin împrumut, „pe loc” și „în afară”, precum și principiile de bază cu privire la acces în fazele de microfilmare a documentelor.²⁰

Cu certitudine, rezultatele obținute de arhiviștii canadieni, încă înainte de 1988, în clarificarea problemelor accesului în arhive, au determinat UNESCO să încredințeze, cu termen de finalizare în anul 1992, întocmirea unui studiu RAMP cu privire la acest acces²¹, cu atât mai mult cu cât tema Congresului de la Montréal, „Profesiunea de arhivist în era informațiilor”, implică capacitatea specialistului de a folosi sistemele informaționale și tehnologia informatică în scopul comunicării informaționale din documentele de arhivă, întemeindu-se pe legi, norme și proceduri clare.

Din analiza studiilor ce ne-au stat la dispoziție rezultă că abordarea accesului în arhive, în momentul de față, implică:

1. Definirea conceptului de „acces” în raport cu mutațiile sociale recente petrecute atât în România, cât și pe plan internațional. Deschiderea, din ce în ce mai mare a depozitelor pentru ca cercetarea să poată explica fenomene desfășurate, în curs de derulare sau cu rădăcini în prezent, cu mari consecințe pentru drepturile omului, drepturile statale, ale națiunilor. Aceasta presupune: a. un sistem de administrare (gestionare) a arhivelor care funcționează bine. Fără această condiție optimă documentele de arhivă nu vor fi nici organizate, nici controlate rațional, iar pro-

¹⁷ M. Duchen, *op. cit.*, p. 6; Bodil Ulate-Sagura, *L'accès aux Archives des organismes des Nations Unies*, în P.G.I./WS/24, Paris, 1988, 86 p.

¹⁸ Archives Nationales du Québec, *Normes et procédures archivistiques*, Québec, 1992, p. 99–121.

¹⁹ Dicționarul de termeni din aceste norme nu explică ce înseamnă, „diffusion d'archives”. Împărtășim părerea că termenul din franceza canadiană este sinonimul termenului din textele arhivistice din Franța, „communication” (comunicarea, punerea documentelor la dispoziția solicitanților).

²⁰ Normele canadiene nu fac deosebirea între microfilmarea de asigurare (la noi microfilmele respective nu se pun la dispoziția solicitanților) și microfilmarea de exploatare, ca mijloc de comunicare prin săli de studiu.

²¹ *Conseil International des Archives. XII-e Séssion de l'Assemblée générale*, Montréal, 7 et 11 septembre 1992, AG/92/3, Annexe IV, 3-e. Plan a moyen terme du C.I.A., 7.1. Etudes et conférences 7.1.1.3. *Etude R.A.M.P. sur l'accès aux Archives*, Paris, 1992, p. 77

blema accesului nu se poate pune. b. Comunicabilitatea este tributară calității regulilor, normelor și legilor care reglementează domeniul²².

2. Sprijinirea tendințelor actuale ale științelor – istorie, sociologie, politologie, economie politică ș.a. – de a-și întemeia concluziile pe cele mai recente documente și din arhive mai puțin puse la dispoziția cercetătorilor, evident arhive create de administrații publice²³ și chiar particulare, de persoane fizice cu mari responsabilități în diferite organisme de stat sau reprezentând partide politice, curente de gândire, cultură etc.²⁴

3. Facilitarea dezvoltării noilor relații internaționale prin liberalizarea din ce în ce mai mare a accesului cercetătorilor străini la patrimoniile păstrate de instituții de arhivă națională și internațională; creșterea accesului poate duce la cunoașterea mai apropiată de adevăr a originii și responsabilităților pentru fapte și fenomene petrecute la scară națională, continentală și mondială.

4. Trecerea de la emergența progresivă a „dreptului la informație” ca un drept democratic al oricărui cetățean, la realizarea unor sisteme de administrare globală sistematică și sistemică a informației în slujba omului. Această trecere, întemeiată pe tehnologia informației, care asigură suplețe, fiabilitate și exhaustivitate, modifică fundamental teoria și practica arhivistică, conceptele cu privire la natura documentelor fiind scrise pe hârtie, microfilme, suporti magnetici, videodiscuri etc. Este un fapt îndeobște acceptat în arhivistica internațională că se impune adoptarea unor programe de educație arhivistică menite să asigure înțelegerea modului cum sunt create, conservate și făcute accesibile documentele produse de noile tehnologii, inclusiv cea electronică²⁵. Aceste programe trebuie să asigure perfecționarea administrării documentelor, încât acestea să poată, prin crearea bazelor de date, să fie accesibile tuturor și fiecăruia.

5. Stabilirea raportului dintre „drepturile omului”, liberalizarea accesului la documente și apărarea intereselor persoanelor fizice, apărarea securității naționale a statelor, apărarea intereselor administrațiilor publice și private care interzic comunicarea, apărarea patrimoniilor culturale etc.

²² Bodil Ulate-Sagura, *op. cit.*, p. 6.

²³ Considerăm că sunt necesare studii arhivistice pentru a stabili accesul în arhivele create de unele administrații cum sunt, de exemplu, cele create de fostul partid comunist, de organele securității sau de partidele actualmente parlamentare, în funcție de tipul lor public ori particular și de piedicile provocate de lipsa unui sistem legiferat de comunicare sau de obstacole practice. În prezent, nu dispunem de studii cu privire la problemele juridice ale arhivelor în noile condiții. Printre acestea am enumerat: definirea documentelor publice și drepturile și obligațiile agenților publici privind emiterea, conservarea și comunicarea acestor înscrisuri atât timp cât se afla în arhiva curentă a instituției sau întreprinderii, după ce trec în arhivele lor istorice și după ce intră în depozitele Arhivelor Statului. Problema se pune și pentru dreptul de control al statului asupra documentelor de proveniență publică, precum și în legătură cu publicitatea și restricțiile la această publicitate.

²⁴ Cât despre arhivele particulare nu există suficientă experiență privind regimul înscrisurilor private când ele exprimă relații contractuale, cu statul, dreptul de alienare sau interzicerea acesteia, dreptul de preempțiune la achiziționare, regimul acestor documente și consecințele juridice după ce au intrat în depozitele Arhivelor Statului, inclusiv, cu privire la acces. În această chestiune sunt de luat în seamă sugestiile și soluțiile prezentate în *Manuel d'archivistique*, Paris, 1970, p. 26, 29, 32, 37, 40.

²⁵ Ch.M. Dollar, *Seizing the opportunity: archivists in the information age*, în „Comments delivered at the Fourth plenary session XII” (International Congress of Archives Montréal, Canada, 11 septembrie 1992), 8 p.; *A l'ère de l'information: la gestion globale, systémique et systématique de l'information administrative*, în „Archi-med”, I(1992), nr. 3, p. 20-24.

Probleme generale puse de accesul la documente

Pe plan internațional și din lucrările Consiliului Internațional al Arhivelor rezultă concepția că sunt necesare ansambluri coerente de legi, reguli și regulamente (norme) referitoare la acces, comunicare, sensibil apropiate de la o țară la alta.

Condițiile și criteriile de acces impun o terminologie adecvată și acceptată, importanța ei fiind definită atât de folosirea curentă în actele normative interne și internaționale, în studii de specialitate, cât și de conținutul ei.

Accesul este legat de: a. perioada când actele stau în așa-numita arhivă curentă; b. perioada tranzitorie de conservare, când documentele, având inventare sau liste (borderouri de vărsământ), devin inactive, adică nu mai sunt de folos administrativ, așteptând să fie selecționate, fie de serviciile care le-au creat, fie de serviciile de conservare a arhivei. O concluzie este certă, și anume, că prezența îndelungată în serviciile creatoare antrenează nu numai agravarea condițiilor de acces, dar și pericolul distrugerii neautorizate, de regulă din motive de spațiu; c. de perioada de clasare și repertorizare. Existența instrumentelor de cercetare, a inventarelor, indexurilor și a descriptorilor, dă sens activității utilizatorilor documentelor de arhivă. Serviciile însărcinate cu aceste operațiuni destinate, în cele din urmă, asigurării accesului publicului trebuie să fie dotate cu mijloace adecvate de combatere a factorilor dăunători documentelor și cu aparatură de copiere folosită atât acțiunii de conservare, cât și difuzării informațiilor de pe suportii izvoarelor consultate. În sfârșit, accesul în arhive este dependent și limitat de considerații juridice și practice.

Din punct de vedere juridic²⁶

1. Existența legilor naționale și internaționale diferite, cu privire la securitatea națională și la protejarea relațiilor bi și multilaterale; 2. necesitatea asigurării ordinii publice interne, securității cetățenilor, combaterii criminalității; 3. necesitatea protecției secretului industrial, comercial și a proprietății intelectuale; 4. necesitatea asigurării dreptului cetățenilor cu privire la viața lor particulară; 5. necesitatea apărării dreptului de liberă folosire a arhivelor particulare de către posesorii lor, ca bunuri particulare.

Din punct de vedere practic²⁷

1. Limitarea manipulării excesive a documentelor originale pentru a fi păstrate în stare bună de conservare; 2. dimensiunile limitate ale bugetelor destinate personalului și aparaturii de multiplicat pentru asigurarea copiilor necesare înlocuirii originalelor la sălile de studiu; 3. dificultatea de a asigura, pentru toate unitățile arhivistice și toate piesele din interior, într-un timp rezonabil, instrumente de informare clasice sau informatizate (inventare, repertorii, indici, fișiere tematice sau informatizare), cu scopul ca orice cercetător să le cunoască conținutul; 4. limitele programelor zilnice ale sălilor de studiu puse la dispoziția solicitanților, fie din cauza numărului mic de custozi, fie datorită insuficienței capacități a spațiului sălilor; 5. insuficienta dotare cu aparatură costisitoare a sălilor pentru consultarea unor tipuri de documente aflate pe suporti noi: aparate de proiecție – film – microfilm, magnetofone, magnetoscoape, calculatoare P.C., terminale și alte mijloace tehnice care pun probleme juridice delicate încă neabordate sau nesoluționate; 6. posibilitățile reduse și chiar mentalitățile din instituțiile și întreprinderile care nu

²⁶ M. Duchein, *op. cit.*, p. 6–7.

²⁷ *Ibidem*.

și-au propus drept scop comunicarea arhivelor în materie de cheltuieli legate de aceasta: spații de depozitare, săli de studiu, aparatură și personal specializat, mijloace de protecție și conservare etc. 7. posibilitățile limitate de a răspunde cererilor și curiozității „marelui public“ în spațiul arhivist, în raport cu atribuțiile personalului instituției și funcționalitatea clădirilor Arhivelor.

Câteva propuneri de cuprins în Normele tehnice ca proceduri legale referitoare la acces

În nici unul din actele noastre normative mai vechi nu există vreo referire lămuritoare cu privire la noțiunea de acces. Singurii termeni tehnici din care se subînțelege accesul sunt *folosirea, valorificarea documentelor, eliberarea de copii, extrase și certificate, consultarea documentelor*.

Noul proiect de lege utilizează cuvântul acces în partea a doua a articolului 22 și este legat de consultarea autorizată de lege pentru unele autorități publice centrale abilitate să acționeze în concordanță cu reglementările legale referitoare la secretul de stat.

Literatura de specialitate arată că sunt state și organisme internaționale care dispun de legi și reglementări speciale care invocă și definesc accesul la documentele din Arhivele Naționale și Internaționale²⁸. Unele ca cele din Suedia, Finlanda, Olanda și Australia au drept caracteristică aprecierea că ele dau dreptul de acces la documente fără limită de dată, documentele inaccesibile fiind foarte puține și enumerate, așa cum se întâmplă, spre exemplu, în Franța, S.U.A., Norvegia și Canada. Datorită enumerărilor din aceste legi, cei care contestă prevederile respective se pot plânde tribunalelor abilitate să decidă în asemenea chestiuni sau se adresează unor Comisii sau Comisariate cu privire la acces, secret și cercetare etc. O experiență de câteva decenii, a arătat, cel puțin în S.U.A., că sunt și persoane care abuzează de liberalismul legii și Congresul a luat, în anul 1981, în discuție necesitatea restrângerii sensibile a acestui acces.

Dacă analizăm actele noastre normative vom constata că trebuie să se aducă clarificări cu privire la acces, fie inițiind Direcția Generală a Arhivelor Statului o lege cu privire la accesul în arhivele tuturor creatorilor și deținătorilor de documente din Fondul Arhivist Național, fie în „Norme tehnice“, dar comune, larg

²⁸Pentru legislația arhivistică din statele membre ale Consiliului Internațional al Arhivelor și reglementările organismelor internaționale făcând parte din O.N.U., la nivelul anilor 1983–1988, vezi M. Duchemin, *op. cit.*, și Bodil Ulate-Săgura, *op. cit.* Pentru România sunt de menționat Decretul nr. 472/1971 și Legea nr. 23/1971. Desigur, acum s-ar putea adăuga și Legea nr. 51/1991 privind siguranța națională. Dintre statele cu legi speciale privind accesul în arhive menționăm: *Canada* – „Acces to Information Act“, 1982; *Privacy Act*“, 1982; *Danemarca* – „Rules published by the National Archives on acces to documents in the National Archives and provincial archives“, 1964, 1968; *Franța* – „L. 78-753 du 17 Juillet 1978 portant diverses mesures d'améliorations des relations entre l'administration et le public et diverses dispositions d'ordre administratif, social et fiscal“; „L. 79-18 du 3 janvier 1979 sur les Archives“; „Decret 79-834 du 22 septembre 1979 portant application de l'article 9 de la Loi 78-753 du 17 Juillet 1978 en ce qui concerne la liberté d'accès aux documents administratifs“; „Decret 79-1038 du 3 Décembre 1979 relatif à la communicabilité des documents d'archives publiques“; *Germania* – „Erlass des Bundesministers des Inneren – K. –3-325-157/1 – am 11. September 1969“; *Italia* – „Decreto presidenziale 854 sulle attribuzioni del Ministerio dell Interno in materia di documenti archivistici non ammessi alla libera consultabilità“; *Norvegia* – „Freedom of Information Act, 19 June 1970“; *Polonia* – „Decision of the Minister of Culture and Fine arts on acces to Archives, 22 march 1957“; *S.U.A.* – „Freedom of Information Act, 1974“; „Presidential recordings and materials preservation act, 1974“; „Privacy Act, 1974“; „Public use of records, donates historical materials, and facilities in the national Archives and Records Service, 1977“. Toate aceste normative sunt publicate în diferite numere ale revistei „Archivum“.

cuprinzătoare ale procedurilor din toate domeniile de activitate, adică de la arhive clasice până la cele tehnice, informaționale etc., de la cele publice până la cele particulare, care prezintă interes pentru stat, pentru protejarea patrimoniului cultural, intelectual ș.a.m.d., și pentru care legea trebuie să-i permită să intervină în folosul societății.

Argumentele pentru inițierea unei astfel de legi sau norme cu o valabilitate generală, Ministerul de Interne fiind, prin Direcția Generală a Arhivelor Statului, unicul administrator al Fondului Arhivistic Național, ar fi: 1. Documentele pun problema accesului încă din momentul creării lor, fie pentru că li se stabilește un anumit tip de secret, fie că fără să fie secrete sunt supuse restricțiilor un anumit număr de ani, să zicem potrivit nomenclatorului dosarelor, și astfel serviciul care utilizează arhiva curentă decide de la început sau cel mai târziu la data predării unităților arhivistice cu inventar (a vârsământului cu borderou pe plan internațional) asupra comunicabilității lui. Am putea spune că potrivit cutumelor naționale arhivistice (căci Ordinul M.I. nr. S/2175 din 01.01.1984 este anulat, iar de Normele pentru organizații din ediția 1973 nu mai ține nimeni seama), înrădăcinate în practica noastră, aceasta este treaba creatorului. 2. Tot în atenția creatorului stă soarta documentelor și în cea de a doua perioadă tranzitorie, când, fiind inactive, își așteaptă selecționarea competentă și realizarea „arhivei definitive”, pentru că numai având această caracteristică, dată de efectuarea operațiunilor de evidență – selecționare, ordonare, inventarierea definitivă, executarea chiar de lucrări superioare cerute de informatizare-indici, fișiere manuale sau informatice, – pot lua calea depunerii.

În acest timp însă, se pun două probleme: prima, a desecretizării pentru că acel secret nu mai poate fi susținut nici de creatorul sau deținătorul interesat sau dimpotrivă, a doua problemă este continuarea caracterului de secret chiar după 30 de ani, 50 de ani sau inaccesibil publicității, comunicării sub altă formă unor terți, așa cum se întâmplă cu documentele de personal, de stare civilă, poate chiar de proprietate intelectuală, de acțiune într-un teritoriu străin a unui anumit fapt etc. Într-un asemenea caz ar trebui să intervină o convenție între depunător, persoană juridică (morală) sau fizică, și Arhivele Statului sau un alt depozitar preferat (Academie, Bibliotecă, Muzeu – art. 15 ultimul aliniat, iar practica din trecut a dovedit că sunt posibile asemenea rezolvări), uneori provocat chiar de relații contractuale (o mare firmă particulară care lucrează comenzi pentru armată o perioadă de timp, sau execută lucrări publice în care poate fi implicată armata, spre exemplu).

Existența unei legi a accesului ar putea reglementa mai bine asemenea situații și ar stipula atribuțiile instituțiilor și funcționarilor publici sau privați în pregătirea arhivei în perioada de clasare și asigurare a instrumentelor de informare administrativă sau științifică amintite în p. 13 pct. „c”, cât și în regimul ei de arhivă istorică la creator.

În sfârșit, dacă această arhivă istorică (compusă dintr-un fond sau mai multe, închise sau deschise, alături de care pot fi și colecții) este depusă la Arhivele Statului, instituția noastră și-ar demonstra bazele juridice ale rațiunii de a fi. Accesul la documentele păstrate în Arhivele Statului (Naționale) s-ar întemeia pe Legea Arhivelor, Legea siguranței naționale, Legea secretului și pe alte legi care vor reglementa domeniul. Unele state au prevederi privind accesul și în legile referitoare la apărare, afaceri externe, informatică²⁹.

²⁹M. Duchein, *op. cit.*

Legea accesului poate defini caracterul arhivelor la emitent, destinat sau creator și deținător, caracterul public, dacă legea nu prevede altfel, al documentelor din Fondul Arhivistic Național pe care le administrează Arhivele Statului³⁰ sau alți mari depozitari de documente din care achiziționează aceste izvoare după trecerea celor 20, 30, 50 sau 100 de ani.

Normele și procedurile canadiene și din Franța prevăd, în virtutea unor articole din Legea accesului, că dreptul de acces este gratuit³¹ pentru orice persoană care face o cerere formală în vederea studierii de documente, în timpul orelor de lucru sau prin obținerea de copii³². Dacă se solicită documente ale organismelor publice care sunt sub incidența prevederilor din convențiile de depunere la arhive³³ se ia și avizul acestor organisme. Odată avizul primit, comunicarea este liberă, cu excepția documentelor care pot leza interesele persoanei și se află depuse la camera pentru tineret a Curții din Quebec sau se referă la adopțiune, la persoane care trăiesc și la documentele și instrumentele de evidență ce există la notariate.

Pentru arhivele de origine privată se consultă mai întâi convenția de cumpărare, donație sau depunere condiționată de păstrare a dreptului de proprietate, iar dacă nu există o convenție sau o indicație precisă, arhiviștii sunt autorizați să decidă dacă a trecut sau nu timpul restrictiv și să acționeze în consecință. Persoana care cedează documente de origine privată păstrează dreptul de acces pentru sine sau o altă persoană desemnată de ea, chiar dacă convenția nu prevede acest lucru.

Se pare că și arhivele străine se confruntă cu cereri din fondurile supuse unor operațiuni arhivistice. Situația, având oarecare frecvență, a impus atât legiuitorilor cât și normelor de aplicare să stipuleze că sunt interzise restricții la acces în următoarele cazuri: 1. Când un document nu se evidențiază într-un instrument de cercetare. Absența din acest instrument, dar existența în fond nu-l poate face inaccesibil. 2. Când un document nu poate fi extras dintr-un ansamblu fără a perturba operațiunile de prelucrare, se convine cu solicitatorul data la care serviciul de arhivă îl va pune la dispoziție. 3. Starea de conservare precară a unui document nu poate constitui un criteriu de a refuza accesul. Dacă se impune mai întâi restaurarea, se convine cu solicitantul asupra datei când i se va pune la dispoziție. Realitatea este că în practică și la noi, în raporturile cu cercetătorii atât custozii cât și arhiviștii de la depozite procedează în aceeași manieră, mai puțin stabilirea unei date exacte de acces. Noi însă nu avem prevederi de această natură într-o normă privind accesul, ci la capitolele privind păstrarea, restaurarea și conservarea, cu sensul restrictiv că aceste documente nu se dau în cercetare până la însănătoșirea lor. Asemenea proceduri sunt stabilite în cele mai multe cazuri prin indicații verbale cu ocazia instruirilor și repetate în cazuri de încălcare a cutumei. Imprecizia unei cereri nu poate constitui motiv de refuz. De aceea se vor solicita precizările orale menite să ușureze depistarea documentului căutat. De regulă, sunt suficiente cererile orale exceptându-se situațiile când:

a) cererea se face în nume propriu; b) se cere scoaterea în exterior prin împrumut; c) se comandă reproducerea unui document (în Germania și Olanda reproducerea poate fi grevată de dreptul de reproducere rezervat numai

³⁰ Prevedere din proiectul de Lege a Arhivelor României, art. 3.

³¹ *Manuel d'archivistique*, p. 39

³² *Normes et procédures archivistiques...*, p. 102.

³³ Este interesant faptul că Legea Arhivelor României din 1925 (art. 3) prevedea noțiunea de „convenție”.

Arhivelor Federale sau Naționale sau de impozitare cu o cotă parte din veniturile obținute per tiraj de solicitator în urma publicării)³⁴.

Interesante sunt și regulile privind împrumutul. Se favorizează accesul la copii, iar în cazurile fotografiilor și filmelor se dau numai copii. Împrumutul pe loc, adică la sălile de studiu, corespunde cu ceea ce se prevede în regulamentul sălii noastre de studiu, cu privire la numărul diferitelor tipuri de documente accesibile într-o zi și la comportamentul cercetătorilor. Împrumutul în afară se acceptă în cazul documentelor private, inactive depuse la Arhivele Naționale, pentru organizarea de expoziții, pentru restaurare sau reproducere, pentru a fi consultate de un tribunal sau comisar de anchetă. În scopul de a se evita o pierdere ireparabilă, orice document propus pentru împrumut în afara Arhivelor de Stat sau Naționale se microfilmează.

Restricțiile cu privire la reproducere și consultare sunt îndeobște: 1. puse în relație cu drepturile de autor protejate: documentele respective sunt amânate de la operațiunea de microfilmare tocmai pentru a înlătura pericolul comunicării neautorizate și necontrolate; 2. când imaginea pe microfilm a unui document nu este corespunzătoare, nu oferă lizibilitate, lipsește o parte și nu este curată. Orice alterare a informației nesemnaltate pe genurile de copii arătate poate conduce la restricții până la refacere.

Ne oprim aici cu sugestiile mai mult pentru documentele clasice și copii la îndemâna tehnologiei cu care sunt dotate Arhivele noastre, dar va trebui, cât de curând, în urma unei documentații serioase, să abordăm, în studii caracteristice jurisprudenței, problemele generale și particulare ale accesului la documentele cu suporti pe pânză din cele mai felurite fibre, pe sticlă, metal, plastic și ceară: manipularea, punerea în ordine, conservarea, reproducerea, exploatarea informației, îmbolnăvirile cu viruși (ca în cazul discurilor utilizate de calculatoare, cel mai adesea din motive de a fi dependent de producătorul aparatului), implicațiile juridice interne și internaționale ale secretului profesional, ale divulgării de secrete de către funcționari, principiile de drept internațional în materie de arhive.³⁵

În concluzie: 1. Socotim utilă o lege a accesului la documentele de arhivă. Coroborarea eforturilor instituțiilor interesate: M.I., DGAS, M.C., Biblioteca Națională, ICI, INID, Arhiva Națională de filme, M.Ap.N., M.A.E., S.R.I., Secretariatul General al Guvernului, Organismul Parlamentului care se ocupă de arhivele legislativului, Ministerul Justiției, Procuratura Generală, Academia Română, poate fi benefică pentru societate și soarta Fondului Arhivistic Național; 2. este absolut necesară o muncă organizată de documentare, prin traduceri integrale ale imensei literaturi de teorie și practică arhivistică și de jurisprudență arhivistică, pusă la dispoziție de C.I.A., pentru a dezvolta și la noi argumentele juridice într-o cazuistică tot atât de bogată ca și arhivele. Eforturi individuale nu ajung. Ele pot doar sesiza fenomenul.

³⁴ Vezi raportul olandez prezentat la Masa Rotundă a Arhivelor ținută la Haarlem, Olanda, în octombrie 1991.

³⁵ Vezi Actele celei de a șasea Conferințe internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor, în *Les Archives dans la vie internationale*, Paris, 1963, p. 11-56, p. 131-142.